

بررسی ریشه های روابط عمومی در فلسفه رواقی

هادی زمانی

رئیس دپارتمان ارتباطات و اطلاعات اصفهان

hadizamani1404@yahoo.com

چکیده

مطالعه پرسش های عمومی و اساسی و تلاش برای یافتن پاسخ های مناسب آنها به طوری که باعث گشوده شدن چشم اندازهای توسعه بخش برای جامعه باشد، اساس فلسفه و خرد ورزی است و در این خصوص روابط عمومی به عنوان ابزاری کارآمد برای دستیابی به پاسخ های این سوالات همیشه و از دیرباز توانمندی خود را برای تحقق جامعه ای بهتر و مورد انتظار فیلسوفان و جامعه شناسان به رخ کشیده است. روابط عمومی به عنوان حلقه اتصال اجزای یک جامعه پس از گذار از دوران علاقه، تجربه، دانش و علم و حرفه ای گری، امروزه به یک تفکر تبدیل شده است. تفکر ارزشمندی که قدرتی باورنکردنی در ایجاد چشم اندازهای موفق این دانش در عرصه توسعه اجتماعی دارد. از میان مکاتب فلسفی و اجتماعی که نقشی پررنگ در ایجاد شالوده ارتباطی و تاکید و اهمیت دیدگاه های ارزشمند خود بر توسعه اجتماعی دارند، مکتب رواقی، به عنوان فلسفه ای کاربردی در حیات دانش روابط عمومی در عصر حاضر بسیار می تواند حایز اهمیت قرار گیرد. جامعه امروز بیش از هر زمان دیگر محتاج امید، نشاط و شادمانی است و این اصول بدون مهارتهای ارتباطی و توجه به «تفکر روابط عمومی زندگی» محقق نمی شود. در اندیشه رواقیون روحی آرام، داشتن کنترل هوای نفس و توانایی رفع نیازهای عقلانی یکی از مهمترین دست آوردهای بشر محسوب می شود. رواقیون انسان را به انجام وظیفه طبیعی عاقلانه دعوت می کنند و هدف را رسیدن به نظم درونی، تکامل فردی در سایه زندگی اجتماعی و رفتار خوب با دیگر افراد می دانند. رواقی گران سعی می کنند با دنبال کردن طبیعت انسانی خود و به دست آوردن فضائلی همچون خرد، عدل و کنترل بر خویشتن، حیاتی بشری را مملو از نشاط و شادمانی نماید. «و این مهمترین هدف و رویکرد دست اندرکاران ارتباطی جامعه است. روزنامه نگاران و دست اندرکاران روابط عمومی با ایجاد مجاری ارتباطی صحیح، آزاد و به دور از کنترل، زمینه تبادل اطلاعات متقن را ایجاد می کند. با نشر اطلاعات باز و رشد سواد رسانه ای مردم، حق انتخاب و گزینش ایجاد شده در جامعه باعث رشد تفکر و خرد پویا و جمعی عمومی می شود و این نیز به نوبه خود فرد فرد جامعه را در یک زندگی معقول و خردمندانه و مبتنی بر احترام قرار می دهد و این مهمترین رمز حیات بشری و هدف اصلی مکتب رواقی و متخصصان علوم ارتباطات است. رواقیون و متخصصان ارتباطات هر دو از یک دریچه به جهان می نگرند. باید گفت در حقیقت رویکرد ارتباطی شیوه ای نوین از رواقی گری است.

واژه های کلیدی: روابط عمومی، رواقی گری، ارتباطات، امید، نشاط اجتماعی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲

مقدمه

مطالعه پرسش های عمومی و اساسی و تلاش برای یافتن پاسخ های مناسب آنها به طوری که باعث گشوده شدن چشم اندازهای توسعه بخش برای جامعه باشد، اساس فلسفه و خرد ورزی است و در این خصوص روابط عمومی به عنوان ابزاری کارآمد برای دستیابی به پاسخ های این سوالات همیشه و از دیرباز توانمندی خود را برای تحقق جامعه ای بهتر و مورد انتظار فیلسوفان و جامعه شناسان به رخ کشیده است.

اگر تحقیق و تفحص از طریق راهبردهای ارتباطی را تنها راه کشف و شهود بدانیم پس باید بپذیریم که روابط عمومی به عنوان یک تفکر، نفوذ و قدرتی به اندازه تاریخ علم دارد. هر چند برای اثبات آن تنها شیوه گفتار و رفتار سقراط و سوفسطائیان یونان در عصر کهن و همچنین سیره اهل بیت عصمت و طهارت علیه السلام و فیلسوفان و عرفای اسلامی کافی است. فلسفه هرگز و به تنهایی در نمود اجتماعی خود را هویدا نکرده است. در طول تاریخ و در هر عصری همراه با علمی کاربردی خود رابه مناظهور گذاشته است و از این طریق توانسته است تا اهداف عالی خود را که همانا خردورزی و کشف ناپیداهای جهان هستی است، محقق نماید. در ابتدای تاریخ علم «فلسفه همه دانش را دربر می گرفت و یک پزشک به عنوان فیلسوف شناخته می شد. از زمان فیلسوف یونان باستان، ارسطو تا قرن نوزده، فلسفه طبیعی، نجوم و پزشکی و فیزیک را هم دربر می گرفت به عنوان مثال اصول ریاضیات فلسفه طبیعی نیوتون در سال ۱۶۸۷ میلادی که بعداً به عنوان یک کتاب فیزیک طبقه بندی شد.» شاید به یک معنا مادر همه علوم را بتوان فلسفه نامید چراکه بر اساس اقتضات و نیازها و خواسته های بشر در هر دوره باعث تولد دانشی جدید از دل خود شده است که پاسخگوی نیازهای آن عصری باشد.

بیان مساله

عصر ساینس و تکنیک و تولد فناوری اطلاعات و ارتباطات، آغاز شکل گیری عصر ارتباطات و اطلاعات، زمینه همراهی فلسفه بارادیو، تلویزیون و سینما را فراهم نمود. هر چند در قرون قبل نیز با تأثیرات در شیوه های کمدی با مردم ارتباط مستقیم برقرار کرده بود. شاید قرن بیستم را بتوان تجلی فلسفه در سینما و توگرافی و بیان دیدگاه ها و نظرات فلسفه از درون ویدئو پروژکتور دانست تا جایی که بسیاری از اندیشه های نوین را باید بر روی پرده نقره ای مشاهده کرد.

در قرن حاضر فلسفه بار دیگر در خاستگاه ساینس خود، با در نظر گرفتن بعد ارتباطی بیش از بعد تکنولوژیک، همه نگاه ها را به سمت موج چهارم سوق می دهد تا روابط عمومی به عنوان یک تفکر منحصر به فرد از دل فلسفه اخلاق رواقی، کنش متقابل نمادین و دیدگاه های اندیشه و رزان مکتب فرانکفورت خود را برای ایجاد جهانی بهتر آماده سازد.

جهانی مبتنی بر واقعیت مجازی و موج چهارمی از تغییرات و تحولات تکنولوژیک و ایدئولوژیک که اگر به خوبی شناخته و مورد تبیین قرار نگیرند، در فرایند گذار خود باعث خسران ها و ویرانی های بسیار خواهند شد. واقعیت آن است که فناوری های نوین به تنهایی و به صرف تکنولوژی

منحصربه فرد قادر به تغییر بنیادین در اندیشه و شیوه زندگی شهروندان نیستند و انسان امروزی با عنوان شهروند برای پذیرش چنین تکنولوژی هایی و کاربرد گسترده آن نیازمند تفکر قدرتمندی به نام روابط عمومی است.

روابط عمومی به عنوان حلقه اتصال اجزای یک جامعه پس از گذار از دوران های علاقه، تجربه، دانش و علم و حرفه ای گری، امروزه به یک تفکر تبدیل شده است. تفکر ارزشمندی که قدرتی باورنکردنی در ایجاد چشم اندازهای موفق این دانش در عرصه توسعه اجتماعی دارد. چشم اندازهایی چون سرمایه گذاری فرهنگی، پس انداز اجتماعی، هوشمند سازی و نشاط آفرینی که هر یک به تنهایی در صورت محقق شدن، زمینه تحولی عمیق رادریستر جامعه ایجاد می نماید.

از میان مکاتب فلسفی و اجتماعی که نقشی پررنگ در ایجاد شالوده ارتباطی و تاکید و اهمیت دیدگاه های ارزشمند خود بر توسعه اجتماعی دارند. جایگاه سه مکتب رواقی، کنش متقابل نمادین و فرانکفورت از همه بنیادین ترمی باشد.

«رواقی گری مکتبی فلسفی است که در سال ۳۰۱ قبل از میلاد در شهر آتن به وسیله زنون رواقی^۱ پایه ریزی شد. رواقی گری شاخه ای از فلسفه اخلاق شخصی مبتنی بر سیستم منطق و مشاهده ادراکات جهان طبیعی است. بر اساس آموزه های این فلسفه، انسان ها به عنوان موجودات اجتماعی می بایست راه رسیدن به خوشبختی و نعمت را پیدا کنند و به حالت رهایی از رنج برسند. در این فلسفه انسان با درک جهان، می بایست هماهنگ با طبیعت و با همکاری و رعایت انصاف و رفتاری عادلانه با دیگران در تعامل باشد» این اندیشه ارزشمند در قرن حاضر به عنوان بزرگترین سرفصل اندیشه ورزی بزرگان ارتباطات و روابط عمومی مورد تاکید قرار دارد تا جایی که مهمترین وظیفه روابط عمومی در عصر حاضر را نشاط آفرینی تعریف می کنند. جامعه امروز بیش از هر زمان دیگر محتاج امید، نشاط و شادمانی است و این اصل بدون مهارت های ارتباطی و توجه به «تفکر روابط عمومی زندگی» محقق نمی شود. نیم نگاهی به شیوه زندگی پدران خردمندان در اعصار گذشته بیانگر کاربرد مهارت های ارتباطی قدرتمندی چون شب یلدا، جمع شدن خانواده دور کرسی، شاهنامه خوانی، حافظ خوانی، سعدی خوانی و شیوه های خلاقانه ارتباطی برای دستیابی به دانش، امید و نشاط جمعی است. در حقیقت باید گفت پدران و مادران مان در گذشته های دور از ما خوشحال تر و امیدوارتر بودند چرا که با برخورداری از الگوهای ارتباطی تدوین شده در حکمت نظری و آثار فاخری چون بوستان، گلستان، منطق الطیر و... به خوبی مفهوم ارتباطات و اثربخشی آن در زندگی روزمره را می دانستند. دانش روابط عمومی زندگی، بخشی جدایی ناپذیر از زندگی روزمره آنها بود.

¹ Zeno of Citium

مهمترین اصل در شناخت مفهوم امیدونشاط اجتماعی باز شناخت صحیح مفهوم واصلت واژه و کلمه است. واژه و کلام بزرگترین نعمت و موهبتی است که خداوند باری تعالی به بشر عطاء نموده است. این موهبت الهی مهمترین سرمایه انسان حاضر نیز محسوب می شود. اندیشه بدون کلمه معنا و مفهومی ندارد. در حقیقت این واژه ها و کلمه ها هستند که تفکر را به وجود می آورند و اندیشه ورزی را خلق می کنند. اگر بپذیرید که سرشت انسان از گل طبیعت خیال گرفته شده است باید کلمه را ملات این مخلوق بدانید. گویی خداوند گل آدمی را با کلمه آماده نموده است.

«دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند/ گل آدم بسرشتند و به پیمان ز دند»

کلام قدرت انسان در مهار کردن هستی و مهمترین امتیاز او در اشرف مخلوقات شدنش است. در واقع زمانی که ما مفهوم و منظوری را در قالب کلمات به صورت جمله بیان می کنیم و مخاطب مان با شنیدن آن جملات و باز معنای آن در ذهنش تلاش می کند تا به معنا و مفهوم مورد نظر ما دست یابد، فرایند تفکر آغاز می شود. این فرایند در هر بار وقوع و تکرار خود ذهن انسان را به لایه های پنهان ناشناخته های هستی سوق می دهد.

خداوند متعال مکانیسم ذهن را طوری طراحی کرده است که پس از حرکت چرخه تفکر برای درک معانی، مرکز تفکر در هیپوتالاموس مغز با کنار هم قرار دادن آنچه که امروز درک کرده و آموخته با آنچه که در گذشته در حافظه خود حفظ نموده است و با تکمیل کردن پازل پاسخ به یک چشم انداز صحیح برای مسئله دست می یابد. مکانیسم این فرایند استنباط و استنتاج نام دارد. ذهن انسان خواسته یا ناخواسته به نتیجه گیری می رسد. این امر یک مکانیسم فوق مدرن برای پیشرفت محسوب می شود چراکه فرد با تجزیه و ترکیب آنچه که از حواس پنجگانه می بیند، می شنود و درک می کند، مفاهیم جدید و مضمون های بدیع خلق می کند. این مکانیسم ارزشمند و طلایی تا زمانی که به درستی و مطلوبیت عمل نماید، باعث توسعه و پیشرفت بشری است. اما اگر با دریافت اطلاعات ناقص و تحریف شده روبرو شود، خسران های بزرگی برای بشر ایجاد می نماید. برای مثال درک غلط و ناصحیح آدولف هیتلر از اندیشه های جامعه شناسانی چون گمبلویچ و بعضی از جامعه شناسان آلمانی باعث بروز جنگ جهانی دوم و از بین رفتن میلیون ها انسان بی گناه شد.

در زندگی روزمره نیز بی توجهی به اصل مدارا و تحمل و عجله در فرایند ارتباطات و همچنین عوامل روان شناسی چون ترس نهادینه شده می تواند فرایند تفکر را ابا خدشه و سوگیری روبرو کند و لذا فرد به جای درک صحیح موضوع به قضاوتی عجولانه دست می یابد که باعث کدورت ها، پشیمانی ها و غم های فراوان و بیهوده می گردد. لذا دستیابی به شادی و امید اجتماعی در مرحله اول نیازمند فراگیری شیوه صحیح ارتباط و گفتگو است تا زمانی که خوب شنیدن و دریافت اطلاعات صحیح و کامل در اذهان محقق نشود. فرد قادر به دستیابی به فرایند تفکر پویا و خلاق نخواهد بود و این تنها رمز شاد زیستن و پرامید بودن است.

هر فردی برای طی کردن حیات اجتماعی خود چهار سطح ارتباطی را بایستی طی نماید. هر سطح علاوه بر اینکه مختص به خود و با ویژگی‌های منحصر به فرد خود می باشد، نیازمند ارتباطی همپوشان با سطوح دیگر است. به این معنا که اگر فرد در هر مرحله راه درست حرکت و مسیریابی را فرا نگیرد. به سطح بعدی وارد نخواهد شد. در حقیقت خروج از هر سطح نیازمند آموزش و فراگیری مهارت‌های ارتباط در همان سطح و موفقیت در آن است.

اندیشه‌های فیلسوفان رواقی با صحنه بر چهار سطح ارتباطات چون سطح اول ارتباطات یعنی ارتباط با خود که پس از شناخت توانمندی‌ها، محدودیت‌ها و روحیات انسان توسط خویشتن خویش، او را به سطح دوم ارتباط در هستی که ارتباط با طبیعت است سوق می دهد. از دیدگاه رواقیون « فضیلت مقصود بالذات است. آنها معتقداند که زندگی باید سازگار با طبیعت و قوانین آن باشد». این اندیشه شالوده اندیشه ورزشی سطح دوم ارتباطات در سازگاری با طبیعت را برای انسان اجتماعی ترسیم می نماید. احترام به طبیعت و مخلوقات هستی و رفع نیازها به اندازه کفایت و به دور از پرهیز و اسراف و در نهایت صرفه جویی مهمترین دست آورد این اندیشه ارزشمند برای انسان است که فیلسوفان رواقی و متخصصان ارتباطی متفق القول بر آن تاکید می کنند. رواقیون می گویند: «که آزادی واقعی وقتی حاصل می شود که انسان، شهوات و افکار ناحق را به یکسو نهد و در وارستگی و آزادگی اهتمام ورزد» و اندیشمندان ارتباطی نیز معتقدند در سومین سطح ارتباطات انسان با فراگیری و تمرین و ممارست راهبرد دوسطح قبلی می تواند به سطح ارزشمند ارتباط با دیگران برسد. این سطح از ارتباط که به سطح ارتباطات انسانی نیز شهرت دارد. بخش قابل توجهی از زمان و عمر افراد جامعه را به خود اختصاص می دهد. تنها زمانی که افراد جامعه بر منیت و خودخواهی خود پاگزارند و باور داشته باشند که دیگران هم به اندازه آنها قابل احترام هستند و به این اصل مهم فلسفی دست یابند که هر چه برای خود می پسندی برای دیگران بپسند و همانگونه که امام محمد باقر می فرمایند: بدان که انس گرفتن (با مردم) از خداوند است و دشمنی (با مردم) از شیطان (کافی جلد ۵ ص ۵۰۰ حدیث ۱). آنگاه به مفهوم واقعی وارستگی و آزادگی که بزرگان رواقی گری مطرح می کنند، دست خواهد یافت. انسان آزاده در ابتدای شاهراه انسان کامل است. او با مبارزه با منیت‌های خود و حذف خواست‌های ناحق و نامشروع که طلب آنها باعث خسران و ناراحتی دیگران می شود، پا در مسیر کمال می گزارد و نهایتا هر چند راه سخت و طولانی برای رسیدن به سرمنزل مقصود باید بپیماید ولی در نهایت همانگونه که رواقیون پیش بینی می نمایند؛ شاید به کمال نرسد ولی حتما به تعالی دست خواهد یافت. متخصصان علوم ارتباطات چنین انسانی را محق رسیدن به چهارمین سطح ارتباطات می دانند. سطحی که در آن انسان ارتباطی متعالی شده آماده اتصال به مبدا هستی می شود. او خداوند باری تعالی را حاضر و ناظر بر خود و جهان هستی می بیند و هرگز در محضر خداوند خودگناه نمی کند. چرا که خوب می داند گناه یعنی آسیب رساندن به خود و

دیگران. در این سطح کمال، احترام به خالق هستی در حقیقت احترام به مخلوقات و بندگان ارزشمند او هستند که نهایتاً حاصل کنش چنین رفتار متعالی احترام به خود خواهد بود. «فیلسوفان رواقی اگرچه خدا را فاعل می‌دانستند، اما فاعل و منفعل را از یکدیگر جدا نمی‌دانستند و پیش از عالمان اسلامی، انسان را عالم صغیر و جهان را عالم کبیر معرفی کرده اند. رواقیون جهان را حکومتی جهانی در نظر می‌گرفتند که انسان می‌تواند در آن با احترام گذاشتن به قوانین اجتماعی، شهروند محسوب شود. فضایل اخلاقی رفتارهایی عاقلانه محسوب می‌شوند که همراه و همگام با طبیعت قانونمند هستند و این همراهی با قوانین طبیعت دقیقاً شرط خوشبختی انسان است. بدبختی زمانی است که انسان تسلیم هوای نفس، شهوت و خودمداری شود.» به زبان ساده ارتباطی، خداوند باری تعالی رسیدن به خود را در عبادت خویش قرار داده است و بالاترین عبادت نزد او خدمت به بندگان اش است. ملا احمد نراقی در فصل آخر کتاب معراج السعاده می‌نویسد: در حدیث قدسی خداوند باری تعالی می‌فرماید من اگر بنده بودم جز خدمت به بندگانم کار دیگری انجام نمی‌دادم. وقتی افراد جامعه از کودکی خوب صحبت کردن و صحبت خوب کردن را فراگیرند. و فرایند ارتباطات رابه خوبی درک کنند و نیک بدانند که براساس قانون جذب وارتعاشات که اساس هستی و زندگی اجتماعی را شکل می‌دهد. هرچه درجهان اتفاق می‌افتد از ذهن انسان نشأت می‌گیرد و درحقیقت این اذهان اجتماعی هستند که صورت های زندگی اجتماعی را به وجود می‌آورند، پس هرگز به خود اجازه نمی‌دهند تا اندیشه منفی و بد را درخود جای دهد، چراکه خوب می‌داند براساس قانون جذب وارتعاشات هرچه درذهن او رخ می‌دهد، همه انرژی های مرتبط با آن را به سمت فرد جذب می‌کند. بدی بدی را و نیکی نیکی را. و مهم تر از همه آنکه بدانیم اندیشه های تک تک افراد، تفکری اجتماعی را به نام افکار عمومی شکل می‌دهد که می‌تواند سرنوشت یک ملت را رقم بزند. مردمی که افکار عمومی آنها جنگ و دشمن ستیزی و تقابل است، خواسته یا ناخواسته همه جنگ ها و نبردها و تقابل اجتماعی را به سمت خود جذب می‌کند. بودجه ها در این کشور صرف نظامی گری و اسلحه سازی می‌شود و در مقابل در جامعه ای که افکار عمومی دوستی، محبت و صلح را طلب می‌کند، نعمت‌های الهی از همه سو به آن جامعه گسیل می‌شود. چنین جامعه ای با نشاط و پر امید برای آینده ای روشن تلاش می‌کند.

«در اندیشه رواقیون روحی آرام، داشتن کنترل هوای نفس و توانایی رفع نیازهای عقلانی یکی از مهمترین دست آوردهای بشر محسوب می‌شود. رواقیون انسان را به انجام وظیفه طبیعی عاقلانه دعوت می‌کنند و هدف را رسیدن به نظم درونی، تکامل فردی در سایه زندگی اجتماعی و رفتار خوب با دیگر افراد می‌دانند.

نتیجه گیری

تمام فلسفه‌های باستانی معتقد بودند که هدف نهایی زندگی رضایت خاطر است. به عقیده رواقیون این رضایت خاطر از زندگی موافق طبیعت^۱ به دست می‌آید که گاه با شعار «از طبیعت پیروی کن» مطرح می‌شود؛ اما در اینجا این سؤال مطرح می‌شود که طبیعت انسان و طبیعت جهان چیستند که باید موافق آن‌ها زیست؟ به عقیده رواقیون، بخشی از موافق طبیعت زیستن، استفاده از قوه تعقل برای دستیابی به فضیلت است؛ فضیلت در این معنا به معنی دستیابی به تعالی انسانی است. برای موجود منطقی یک عمل واحد همزمان مطابق طبیعت و مطابق عقل است. به عبارتی انسان باید کاری که توسط طبیعت ناتمام مانده است، یعنی کمال خود را، از طریق استفاده از برترین قوه خود یعنی عقل، به دست آورد. از این رو رواقی‌گری فلسفه‌ای است که به ما می‌آموزد که چگونه به فضیلت و برتری دست یافته و بهترین خود شویم. یکی از اساسی‌ترین محورهای رواقی‌گری که توسط اپیکتتوس مطرح می‌شود: فرق گذاشتن بین آنچه در کنترل ماست و آنچه در کنترل ما نیست، می‌باشد. به عقیده رواقیون عمده خوبی‌ها در زندگی مانند احساسات، اعمال و افکار، در حوزه کنترل ما قرار دارند و سایر چیزها معیار زندگی خوب نیستند و به عبارتی «بی‌تفاوت» اند. با داشتن چنین رویکردی کسی نمی‌تواند بهانه‌ای برای درست زندگی نکردن بیاورد زیرا هر شخص می‌تواند زندگی خوب را به دست بیاورد و محقق شدن چنین چیزی برخوردار صحیح با اموری است که در کنترل خود شخص است. رواقی‌گران سعی می‌کنند با دنبال کردن طبیعت انسانی خود و به دست آوردن فضایی همچون خرد، عدل و کنترل بر خویش، حیاتی بشری را مملو از نشاط و شادمانی نماید.» (ویکی پدیا، ۱۴۰۱) و این مهمترین هدف رویکرد دست اندرکاران ارتباطی جامعه است. روزنامه نگاران و دست اندرکاران روابط عمومی با ایجاد مجاری ارتباطی صحیح، آزاد و به دور از کنترل، زمینه تبادل اطلاعات متقن را ایجاد می‌کند. با نشر اطلاعات باز و رشد سواد رسانه‌ای مردم، حق انتخاب و گزینش ایجاد شده در جامعه باعث رشد تفکر و خرد پویا و جمعی عمومی می‌شود و این نیز به نوبه خود فرد فرد جامعه را در یک زندگی معقول و خردمندانه و مبتنی بر احترام قرار می‌دهد و این مهمترین رمز حیات بشری است. رواقیون و متخصصان ارتباطات هر دو از یک دریچه به جهان می‌نگرند. باید گفت در حقیقت رویکرد ارتباطی شیوه‌ای نوین از رواقی‌گری است.

منابع:

ریترز، جرج. (۱۳۷۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی معاصر (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: انتشارات علمی.

زمانی، هادی (۱۳۹۷) روابط عمومی زندگی، اصفها: پیمان دانش. ویکی پدیا، دانشنامه آزاد، رواقی‌گری (تاریخ بازدید ۱۴۰۲).

¹ Living in agreement with nature

